

Stedelijkheid is een collectieve uitdaging

Auteurs

Els Vervloesem, Karl-Filip Coenegrachts, Pieter Ballon, Linda Boudry, Michiel Dehaene, Sarah De Boeck, Filip De Rynck, Julie Mabilde, Stijn Oosterlynck en Liesl Vanautgaerden

Stedelijkheid als sleutel voor de toekomst

Menige visietekst over stad en stedenbeleid, zowel lokaal als internationaal, opent met de aankondiging van UN Habitat uit 2008 dat meer dan de helft van de wereldbevolking in de stad woont. Volgens het World Cities Report (2020) stijgt dit cijfer tot 60% tegen 2030. Die cijfers slaan echter op de graad van verstedelijking. Ze zeggen weinig over het soort verstedelijking dat plaatsvindt. Op veel plaatsen in de wereld is suburbanisatie het dominante type verstedelijking. In navolging van het Witboek Stedenbeleid, dat twintig jaar geleden werd opgetekend als kader voor het Vlaamse stedenbeleid, willen we het in deze tekst hebben over verstedelijking van een andere orde. We leggen de focus op de specifieke kwaliteiten van stedelijkheid die de stad goed geplaatst maken om de grote maatschappelijke uitdagingen van deze eeuw aan te pakken. Stedelijkheid beschrijft de kenmerken van het samenleven in steden: dichtheid, diversiteit, duurzaamheid, democratie en digitalisering. Met deze vijf kwaliteiten zijn alle belangrijke complexe maatschappelijke vraagstukken van deze eeuw gevat: betaalbaar en kwalitatief wonen; bundeling van functies en vervoersstromen; gemeenschapsopbouw in superdiversiteit en sociale inclusiviteit; sociale, economische en ecologische duurzaamheid; stedelijke democratie als deel van democratische innovatie; omgaan met technologische vernieuwingen met complexe en vaak onverwachte impact op ruimtelijkheid en samenleven.

Vlaanderen is sterk verstedelijkt maar onvoldoende stedelijk georganiseerd.

Volgens het World Cities Report (2015) woont 97,9% van de Belgen in stedelijk gebied, maar daarom is dit gebied nog niet stedelijk georganiseerd. Het Ruimterapport (2021) hanteert twee typologieën om de ruimtelijke differentiatie in Vlaanderen in kaart te brengen: de 'kern-lint-verspreid'-typologie en de 'verstedelijkt-randstedelijk-landelijk'-typologie. Deze typologieën tonen een genuanceerder beeld van de verstedelijking in Vlaanderen dan het World Cities Report. Volgens het Ruimterapport woont circa 41% van de Vlamingen in verstedelijkt, 22% in randstedelijk en 37% in landelijk gebied. Het verstedelijkte gebied in Vlaanderen is in de periode 2013-2019 in oppervlakte toegenomen en er wonen meer mensen. Dezelfde evolutie zien we in het randstedelijke deel: meer randstedelijke inwoners en een groter randstedelijk gebied. Binnen het (gegroeide) verstedelijkte deel vond een verdere verdichting plaats, zowel op het vlak van bevolking als van tewerkstelling. In Vlaanderen krijgen we onze ruimte, onze woon-, werk- en leefpatronen en onze mobiliteit niet gemakkelijk georganiseerd en hebben we het moeilijk om het hoofd te bieden aan alle stedelijke kwesties die verstedelijking met zich meebrengt. Het Witboek Stedenbeleid was destijds doordrongen van dit perspectief. Het boek kreeg de titel De eeuw van de stad mee. Stedelijkheid werd de conditie van de eenentwintigste eeuw genoemd. Die opdracht is ter harte genomen en in de praktijk gebracht door te bouwen aan stadscontracten, stadsprogramma's en stadsprojecten, die na twintig jaar nog altijd even actueel zijn en die doorheen de jaren mee geëvolueerd zijn op het vlak van nieuwe urgente opgaven.

Kiezen voor de stad is niet vanzelfsprekend, maar ook niet eenvoudig in een land waar het antwoord op stedelijke vraagstukken vaak buiten de stad is gezocht.

We wonen in een land waar het ruimtelijk plannings- en woonbeleid historisch gekenmerkt is door te spreiden, uit te dunnen, te bouwen waar bouwgrond goedkoop is, gebruik te maken van landelijke wegen en van de bestaande voorzieningen in kleine kernen. Een land ook waar de veralgemeende individuele mobiliteit (eerder dan het openbaar vervoer), individueel eigenaarschap (eerder dan goed georganiseerde mede-eigendom), een wandketel

in elk appartement, zonnepanelen op elk dak en een garage op eigen terrein altijd voorrang hebben gekregen. De strategieën die lange tijd uitzicht gaven op ontspannen en betaalbaar wonen en een integraal onderdeel vormden van het naoorlogse sociale model, botsen vandaag op hun ruimtelijke, sociale en ecologische grenzen. De veralgemeende individuele mobiliteit zorgt ondertussen voor collectieve stilstand. Verspreide verstedelijking is een groeiend probleem.

Meer stedelijkheid is het enige mogelijke antwoord. Tijd voor een (ver)nieuw(d) verhaal voor de Vlaamse steden.

Het Witboek Stedenbeleid liep met zijn pleidooi voor de stad vooruit op zijn tijd. Twintig jaar na datum zijn de tijden veranderd. In reactie op de stadsvlucht en een wijdverbreide antistedelijkheid, legden de auteurs van het Witboek Stedenbeleid doelbewust de nadruk op de kansen in plaats van op de problemen die in een stedelijke omgeving aanwezig zijn. Om subsidies te ontvangen, moesten Vlaamse steden niet langer sociale problemen aantonen (via de Kansarmoedeatlas), maar vertrekken vanuit sociaal-ruimtelijke opportuniteiten. Dat verhaal moet worden herhaald, maar ook vernieuwd. De stadsvlucht is niet gestopt (vooral middenklassegezinnen blijven de stad verlaten), maar wel vertraagd (door andere groepen die blijven). Het stedelijk wonen zit in een crisis, de stad is vaak een aankomstplek waar mensen weer vertrekken als ze het financieel beter hebben, en sociale problemen zoals armoede en werkloosheid blijven sterk aanwezig, maar de stedelijke bevolking groeit opnieuw door externe migratie. Daarnaast stellen zich nieuwe uitdagingen zoals klimaatverandering. Het aanpakken van de selectieve stadsvlucht en werk maken van de leefomgevingskwaliteit blijven hoog op de agenda van de meeste stadsbesturen staan, zeker na COVID-19. Het geloof in de kracht van steden lijkt in de samenleving sterker verankerd dan twintig jaar geleden. Steden krijgen (zowel in de fysieke als institutionele betekenis) vandaag een meer centrale rol toebedeeld in reactie op de vele en grote maatschappelijke uitdagingen. De toekomst is aan de stad. Daarom is met de stadsvernieuwing van de eenentwintigste eeuw het moment aangebroken voor een offensieve aanpak: om steden proactief klaar te maken voor de toekomstige stedelijke uitdagingen.

“

Het geloof in de kracht van steden lijkt in de samenleving sterker verankerd dan twintig jaar geleden. Steden krijgen vandaag een meer centrale rol toebedeeld in reactie op maatschappelijke uitdagingen.

“

In plaats van maatschappelijke ontwikkelingsmodellen die gericht zijn op 'meer', is er een heroriëntatie nodig naar verstedelijking die vertrekt vanuit de overtuiging dat het 'anders en beter' kan. 'Meer' staat dan voor eeuwige uitbreiding en groei, met meer bebouwing, meer wegen, meer verharding en dus ook meer geluidsoverlast, meer luchtvervuiling, meer hittestress, enzovoort. 'Anders en beter' vertrekt van wat er al is, om vervolgens op zoek te gaan naar manieren om zoveel mogelijk ruimtelijke, sociale, democratische en ecologische meerwaarde te realiseren via stedelijk beleid.

Steden zijn de sleutel voor een betere toekomst. Hoe meer de rem wordt gezet op suburbane ontwikkeling en de inname van open ruimte (een Europese eis), hoe meer de druk op de stedelijke ruimte groeit. Die laat zich in belangrijke mate voelen op de stedelijke woningmarkt, waar de stijgende woonkost een groeiende groep stadsbewoners in armoede drijft of uit de stad wegduwt. Bovendien voorspelt het Planbureau een aangroei van het aantal huishoudens in Vlaanderen met 478.000 tegen 2050. Omwille van demografische groei en gezinsverdunding zullen er maar liefst 400.000 extra wooneenheden nodig zijn. Belangrijke vragen zijn: waar gaan we die wooneenheden realiseren, hoe gaan we dat doen, en voor wie zijn ze toegankelijk? De afgelopen jaren is er geleidelijk aan meer aandacht gekomen voor duurzamerenovatie, energiebesparende maatregelen, circulair materiaalgebruik en diverse woningtypes voor verschillende doelgroepen. Maar er zijn nog belangrijke stappen te zetten om de doelstellingen van de bouwshift – namelijk selectieve verdichting in de nabijheid van stedelijke kernen en de vrijwaring van de open ruimte – in de praktijk te vertalen. Het recente politieke akkoord brengt hoge kosten met zich mee, waardoor het effect op het terrein nog af te wachten is.

Een van dé grote uitdagingen voor de komende decennia is werk maken van de betaalbaarheid en toegankelijkheid van het woningaanbod. Een belangrijke vaststelling is dat de 'voor-wie'-vraag te lang genegeerd is geweest. Stedelijke vernieuwing werd het slachtoffer van haar eigen succes, waardoor de stedelijke woonmarkt minder toegankelijk is geworden voor lagere-inkomensgroepen. Het is niet

voldoende om goed uitgeruste stedelijke milieus en woonomgevingen te voorzien, want dat drijft onvermijdelijk de woningprijzen naar omhoog. Innovatieve stadsvernieuwing zal bijgevolg ook over flankerende maatregelen en alternatieve ontwikkelmodellen moeten gaan. Om de nodige maatschappelijke meerwaarde te realiseren, zal onder meer een slimme regulering van de vastgoedmarkt nodig zijn, maar ook een actief grond- en pandenbeleid vanuit de stedelijke overheden.

Met de klimaatcrisis zijn de uitdagingen voor de steden er niet kleiner op geworden, maar opnieuw bieden steden een deel van de oplossing. Steden vormen essentiële schakels om mondiale uitdagingen en klimaatdoelstellingen te verbinden met onze alledaagse leefomgeving. Steden tonen hoe abstracte intenties kunnen landen in de manier waarop we onze woningen, straten, parken, buurten en pleinen (her)inrichten. Enkel zo kan het noodzakelijke collectieve veranderingsproces op gang komen. De verhoogde urgentie voor verandering en de groeiende druk op steden zorgden de afgelopen twintig jaar ook voor een nieuwe lokale dynamiek. Steden vormen de voedingsbodem voor allerlei inspirerende, lokale initiatieven om met stedelijke opgaven aan de slag te gaan. Dat gaat van initiatieven rond betaalbaar wonen, over experimenten op het vlak van circulair materiaalgebruik, de oprichting van lokale energiecoöperaties, de ontwikkeling van innovatieve woonzorgvormen, initiatieven om armoede en sociale uitsluiting tegen te gaan, de realisatie van lokale onthardingsprojecten en groenblauwe herinrichting van de publieke ruimte, tot korte-keteninitiatieven in de landbouw – en nog veel meer. Lokale overheden nemen hier steeds vaker het voortouw, naast organisaties uit het middenveld, sociale ondernemers en geëngageerde burgers, vaak in alliantie met onderzoeks- en kennisinstellingen. Dat leidt tot vernieuwde partnerschappen, die mee de basis vormen voor een zich vernieuwende democratie. In Vlaanderen vergt dat sterke interbestuurlijke samenwerking. Initiatieven zoals het Lokaal Energie- en Klimaatpact zijn daarvoor een aanzet.

Digitalisering en aanverwante technologische ontwikkelingen zoals datafictie, AI en zelfrijdend vervoer, houden een aantal beloftes in om de stad

beheersbaarder en leefbaarder te maken, maar stellen haar ook voor een resem nieuwe opgaven.

De oorspronkelijke voorspelling dat digitalisering – en een algemene omschakeling naar telewerken, telegeneeskunde, enzovoort – zou leiden tot een langzame dood van begrippen als afstand en nabijheid, is niet uitgekomen. Integendeel, in een digitale wereld doet plaats er meer dan ooit toe. Ook dat bewustzijn is met de COVID-19-crisis toegenomen: door overgeleverd te zijn aan digitale communicatie, werd net zichtbaar hoeveel nood we hebben aan plekken voor échte ontmoeting. De cijfers over eenzaamheid piekten. Digitalisering heeft onmiskenbaar een diepgaand effect op de stad. Het kan leiden tot een meer datagedreven en door data ondersteund beleid dat effectiever, efficiënter maar ook transparanter met uitdagingen kan omgaan. Het kan ook nieuwe vormen van economische en gemeenschapsactiviteiten stimuleren, wat een ruimtelijke impact heeft. Denk bijvoorbeeld aan co-working, co-studying, deeleconomie, mobility as a service, het verdwijnen

van on-street parking, enzovoort. Aan de andere kant is er de investerings- en kenniskloof tussen overheid, burgers en private bedrijven, die op de spits dreigt te worden gedreven. Het gevaar van platform urbanism, waarbij technologische platformbedrijven zoals Alphabet of Uber via controle over datastromen (bijvoorbeeld rond mobiliteit of veiligheid), de democratische controle op de publieke ruimte uithollen, is reëel. Steden staan voor een digitale omslag die ze niet zomaar moeten ondergaan, maar moeten aangrijpen om zich te vernieuwen en te versterken. Die omslag lukt niet zonder intense interbestuurlijke samenwerking met de Vlaamse overheid, via initiatieven zoals Smart Flanders en de ondersteuning van Smart City-initiatieven.

Om in de toekomst een grote sprong voorwaarts te maken, zijn er dus ambitieuze antwoorden nodig op de vele gecombineerde stedelijke opgaven waar we vandaag voor staan. Dat vraagt een omslag in ons denken.

“

Stadsvernieuwingsprojecten vergroten de impact van investeringen door in te zetten op koppelkansen: energietransitie hangt samen met hernieuwbare energie, duurzame woningrenovatie en nieuwe tewerkstellingsvormen.

“

Geen stedelijkheid zonder stadsvernieuwing

Steden geven blijk van dynamiek. Toch hebben steden een breder ondersteunend en verbindend kader nodig. In de grote steden zijn de uitdagingen enorm, de kleine steden kampen met een gebrek aan capaciteit. Het pleidooi van de Amerikaanse politicoloog Benjamin Barber voor een wereld geregeerd door steden, heeft destijds internationaal heel wat stof doen opwaaien. Burgemeesters en lokale overheden zouden er beter dan nationale politici in slagen om grote maatschappelijke uitdagingen pragmatisch aan te pakken, zo betoogt Barber in zijn boek *If Mayors Ruled the World: Dysfunctional Nations, Rising Cities* (2013). Steden zijn zich de voorbije jaren ook veel meer gaan organiseren in interstedelijke netwerken, zowel op Europees als internationaal en globaal niveau. Vanuit die netwerken proberen ze te wegen op de politieke agenda rond bijvoorbeeld klimaatverandering, de kansen en uitdagingen van digitalisering, de platformeconomie en de energietransitie. Ook burgers organiseren zich en laten nadrukkelijker van zich horen, via allerhande burgerinitiatieven (bijvoorbeeld rond luchtkwaliteit aan de schoolpoort of het behoud van stedelijk groen), of via nieuw stedelijk leiderschap vanuit jongeren en burgers met een migratieachtergrond die zelf initiatieven opzetten en nieuwe generaties jongeren op sleeptouw nemen. Het herwonnen vertrouwen van stedelijke besturen en samenlevingen geeft energie en doet ons hoopvol naar de toekomst kijken. Toch zijn er ook enkele kritische kanttekeningen te maken. Ten eerste is er aanvullend op wat steden zelf vermogen, nog steeds een ruimer kader en een blijvende noodzakelijke samenwerking nodig op en tussen alle bestuurslagen, in het bijzonder op het Vlaamse, nationale en Europese niveau. Ten tweede is het van belang dat steden, indien zij meer verantwoordelijkheid willen opnemen en krijgen, ook voldoende worden ondersteund (inclusief de nodige middelen), opdat zij die rol effectief kunnen waarmaken.

Een sterk stadsbeleid is in Vlaanderen na de staatshervorming niet mogelijk zonder een sterk

Vlaams stedelijk beleid. In de kleine regio die Vlaanderen is, zit de Vlaamse overheid zowel politiek als ambtelijk heel dicht bij de steden. Nagenoeg al haar beslissingen hebben rechtstreeks impact op de steden en vaak is de Vlaamse overheid via haar administraties en agentschappen zelf de rechtstreekse beslisser over lokale stedelijke dossiers. Denk bijvoorbeeld aan infrastructuur, openbaar vervoer, kinderopvang, zorginstellingen, enzovoort. Tussen al die sectorale beslissingen is er bovendien te weinig onderlinge afstemming en te weinig koppeling met de lokale dynamiek en beleidskeuzes. De Vlaamse overheid heeft een dominante invloed op steden en op evoluties in de stadsregio's via haar regelgeving en beleid in alle stedelijke sectoren (ruimtelijke ordening, huurmarkt en sociale huisvesting, openbaar vervoer, enzovoort). Die regelgeving is nog te weinig stedelijk, is te centralistisch en laat te weinig ruimte voor lokaal maatwerk.

Het is goed dat er een Vlaamse minister voor stedenbeleid is, maar we hebben ook nood aan een Vlaamse regering waarin elke minister bijdraagt tot een sterker en beter geïntegreerd Vlaams stedelijk beleid. In de laatste twintig jaar is het algemene stedelijke beleid van de Vlaamse overheid blijven haperen: het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen heeft nog altijd geen bindende bepalingen die onder andere de bouwshift naar een stedelijk model vormen. De kwaliteit en het aanbod van het openbaar vervoer in en rond steden zijn er te weinig op vooruitgegaan. In zorg, sociale huisvesting, kinderopvang en andere publieke voorzieningen wordt nog altijd te weinig geïnvesteerd en de keuzes zijn zelden stedelijk geïnspireerd.

Vernieuwd stadsbeleid kan niet zonder een vernieuwd Vlaams stedelijk beleid. De impact van stadsvernieuwing in het algemeen en van stadsvernieuwingsprojecten in het bijzonder zou veel groter kunnen zijn als de steden en de Vlaamse overheid elkaar voor de grote beleidsvraagstukken vinden in vernieuwde partnerschappen. Het boeiende partnerschap dat zich rond

stadsvernieuwingsprojecten ontwikkelde, staat momenteel te zeer alleen en is te weinig inspirerend voor andere domeinen en sectoren. Het zal van de sterkte van die vernieuwde partnerschappen afhangen – in interactie met maatschappelijke actoren, bedrijven en burgerinitiatieven – of Vlaanderen stedelijker wordt.

De afgelopen jaren zijn de steden erop vooruitgegaan, weliswaar met hier en daar blinde vlekken. Wat betreft de stadsvernieuwingsprojecten die gefinancierd zijn vanuit het Vlaamse stedenbeleid, ging initieel de meeste aandacht naar twee grote, soms deels overlappende categorieën. Enerzijds zijn er de projecten die gericht waren op de herontwikkeling van afgeschreven, postindustriële, postnationale of postkerkelijke infrastructuren en voorzieningen, zoals negentiende-eeuwse stadsgordels, vacante fabriekssites, kanaalzones, havenbieden, kazernes, militaire hospitalen, leegstaande kloosters, ziekenhuizen en scholen. Anderzijds zijn er de stadvernieuwingsprojecten, die voornamelijk gaan over de opwaardering van de afgetakelde centrumfunctie van kleine steden, gaande van de herwaardering van stationsgebieden en de heraanleg van jarenlang verwaarloosd publiek domein, over de bouw van allerhande publieke voorzieningen (gemeentehuizen, concert- of sporthallen, bibliotheken, muziekscholen), tot de ontwikkeling van een meer gediversifieerd stedelijk woningaanbod.

Ook de stadsvernieuwing zelf is niet blijven stilstaan: werken aan de stedelijke ruimte via nieuwe territoria, wicked issues en slimme coalities. Zo is er gaandeweg ook ingezet op het creëren van bijkomende stedelijke ruimte, wat zich vertaalt in verdichtingsprojecten nabij de stad, zoals in de twintigste-eeuwse gordels of randgebieden. In de toekomst lijkt ook de stadsregionale schaal meer aan belang te winnen. In stadvernieuwingsprojecten komen veel stedelijke opgaven samen. De kracht, maar ook de complexiteit van deze projecten zit in de integratie van al die opgaven in de probleemstelling voor bepaalde projectgebieden. De afgelopen jaren is ook gebleken dat nieuwe thema's – zoals energierenovatie, betaalbaar wonen voor lage inkomensgroepen, 'verslimming' van de publieke ruimte, diversiteitsvraagstukken, enzovoort – zich periodiek zijn blijven aandienen en in de sociaal-

ruimtelijke aanpak van het Vlaamse stedenbeleid een gunstige omgeving vinden. Die sociaal-ruimtelijke aanpak blijkt een zeer geschikte onderlegger te zijn voor een geïntegreerde en transversale aanpak van maatschappelijke uitdagingen. Tot slot hebben ook de samenwerkingen die tussen partijen tot stand komen naar aanleiding van stadsvernieuwingsprojecten, wisselende gedaantes gekend. Terwijl gedurende de eerste jaren de nadruk vooral lag op formeel goedgekeurde publiek-private samenwerkingen, is dit meer en meer verbreed, om geleidelijk aan richting nieuwe coalities en samenwerkingsvormen tussen de overheid, het bedrijfsleven, kenniscentra, de financiële wereld en de bredere civil society te evolueren.

Als we in Vlaanderen meer mensen stedelijk willen laten wonen, is er meer dan ooit nood aan stadsvernieuwing. Er moet extra ruimte worden gevonden binnen de reeds verstedelijkte ruimte. Tegelijk is een ingrijpende renovatie nodig van het bestaande patrimonium, en vraagt de klimaatopgave een vernieuwing van het publiek domein (in functie van de wateropgave, het stedelijk hitte-eilandeffect of de modal shift), maar ook de uitrol van nieuwe nutsvoorzieningen (gescheiden rioleringsstelsels, elektrische laadinfrastructuur, het Internet of Things, warmtenetten, gasloze wijken). Dat vraagt meer dan ooit om stadsvernieuwing, ruimtelijk maatwerk en geïntegreerde en verbindende manieren van werken.

In plaats van passief de vernieuwingen te ondergaan, die een enorme impact hebben op de inrichting van het publieke domein, is het van belang dat steden op een actieve manier vernieuwingskansen aangrijpen om de inrichting van de stedelijke buitenruimte op een kwaliteitsvolle manier te herdenken en te verbeteren. Cruciaal voor de nabije toekomst is dat de stad niet door grote (technologische) platformbedrijven voor voldongen feiten wordt geplaatst ten aanzien van mobiliteit, logistiek of veiligheid (bijvoorbeeld commerciële autodeelplatformen die de regie over het mobiliteitsbeleid en het openbaar vervoerbeleid volledig overnemen, het verlies van controle over parkeer- en veiligheidsbeleid, de ongereguleerde proliferatie van bezorgboxen, strooisteps of cameradeurbellen), maar dat de inrichting en de vernieuwing van de publieke ruimte gebeuren via een democratisch proces ten dienste van stedelijke

prioriteiten. Nieuwe samenwerkingsverbanden tussen burgers, overheid en bedrijven zijn nodig om het lokaal sociaal-economisch en bestuurlijk weefsel te versterken. Dat vergt stedelijke regie, met als doel om positieve netwerkeffecten (ontmoeten, spelen, winkelen en werken in de buurt) te verhogen en negatieve netwerkeffecten (files, luchtvervuiling, geluidsoverlast, onveiligheid) te minimaliseren.

Twintig jaar Vlaams stedenbeleid heeft een karrevracht aan ervaring opgeleverd en getoond wat de kracht van een plekgerichte transformatieaanpak kan zijn. De toegevoegde waarde van stadsvernieuwing is zowel inhoudelijk (een bijdrage leveren aan urgente stedelijke kwesties), methodisch (het stimuleren van geïntegreerd werken, het verbinden van diverse stedelijke vraagstukken), als procesmatig (het creëren van contexten om stadsdiensten met elkaar of met andere relevante partijen te laten samenwerken). De geïntegreerde, gebiedsgerichte werkwijze en het ontwerpend of toekomstgericht denken die stadsvernieuwingprojecten karakteriseren, zijn vandaag meer dan ooit relevant. Want stedelijke ontwikkeling en de vele opgaven die zich vandaag in de stad manifesteren, vergen een geïntegreerde, creatieve en toekomstgerichte aanpak. Dat betekent onder meer dat je de impact van investeringen vergroot door in te zetten op koppelkansen. Zo kan je de energietransitie niet los zien van alternatieve energiebronnen, duurzame woningrenovatie en nieuwe vormen van tewerkstelling. Of gaat duurzame mobiliteit niet alleen over andere verkeersinfrastructuur, maar ook over de herinrichting van de publieke ruimte, de creatie van een beter en gezonder leefklimaat, de aanleg van veilige, toegankelijke en kindvriendelijke straten of de introductie van incentives zoals de garage swap om parkeerplaatsen in woonontwikkelingen in te ruilen voor openbaar vervoer of deelmobiliteit. Een plekgerichte aanpak blijkt in de praktijk een beproefde strategie om te ontsnappen aan beleidskokers en aan de sectorale organisatie van het stedelijk (en ander) beleid, het georganiseerde middenveld en het bedrijfsleven. Door letterlijk en figuurlijk ruimte te maken, kan stedelijkheid in haar volle complexiteit worden opgepakt.

Twintig jaar ervaring met stadsvernieuwing vormt een stevige basis waarop we met de vernieuwde

inzichten over de noden van vandaag en morgen verder kunnen bouwen om de intenties rond vooruitziende verstedelijking ook effectief in de praktijk te vertalen.

Meer dan projecten: een platformwerking

Vooruitkijken én terugredeneren. Dat betekent niet enkel dromen van mooie vergezichten, maar ook: wat moeten we nu doen? Stadsvernieuwingsprojecten halen de lange-termijnuitdagingen naar het heden. Ze openen concrete werven waar hier en nu aan de grote uitdagingen kan worden gewerkt, niet als een verhaal voor morgen, maar als een investering in concrete oplossingen die concrete invulling geven aan hoe we nu en in de toekomst kunnen en willen leven.

Om de positieve impact van stadsvernieuwing te vermenigvuldigen, is er nood aan een collectief platform. Die platformwerking heeft als doel om de ruimere praktijkgemeenschap rond stedelijke transformatie en innovatie een nieuwe, krachtige impuls te geven en te verbinden rond een sterk stadsvernieuwingsbeleid. De methodiek van de plekgerichte transformatieaanpak bewijst haar waarde en blijft de basis vormen. Naast meer projecten is er de komende jaren nood aan het verder aanzwengelen van een ruimere stedelijke cultuur van verandering. Hiervoor is meer uitwisseling en vermenigvuldiging nodig van de opgebouwde kennis en kunde. En een actievere samenwerking en verbinding tussen verschillende overheden, oude en nieuwe noodzakelijke partners en de vele stedelijke initiatieven die bijburgers, middenveldenondernemers aanwezig zijn. Dit vraagt ook het verder uitbouwen van de samenhang tussen de verschillende instrumenten van het stedenbeleid (de stadsvernieuwingsprojecten, de gemeente- en stadsmonitor, de conceptsubsidies, de wijkverbeteringscontracten), om deze vervolgens te laten doorgroeien tot een volwaardige platformwerking.

Stadsvernieuwingsprojecten zijn gangmakers voor innovatie. Vernieuwend beleid maakt zichtbaar hoe het ook anders kan en dynamiseert de praktijkgemeenschap, die essentieel is om dit naar de praktijk te vertalen. Dat vraagt om een beleid dat zich nadrukkelijk richt op innovatie en waar de stadsvernieuwingsprojecten hun plek in vinden als expliciete oproep voor lokaal vernieuwend initiatief, als vraag aan de lokale besturen maar ook aan de georganiseerde stedelijke burgersamenleving om

de handschoen op te nemen. Ook hier moet de platformwerking een rol kunnen spelen en toelaten dat verschillende agentschappen de opgebouwde dynamiek via de nodige onderlinge afstemming en cofinanciering ondersteunen. We staan dus voor een grote collectieve uitdaging om dit te koppelen aan een Vlaams beleid dat dergelijk initiatief met dezelfde zin voor vernieuwing en samenwerking beantwoordt.

De essentie van die platformwerking is – in lijn met het DNA van stadsvernieuwing – het verbinden en integreren vanuit een sociaal-ruimtelijke aanpak en van daaruit de agenda voor stedelijke vernieuwing continu te voeden, om vervolgens te investeren in vernieuwing en realisatie op het terrein en vernieuwing van het beleid. De platformwerking connecteert en bundelt de inzichten en leerprocessen die in de jury van stadsvernieuwing, het regieteam en het team stedenbeleid ontstaan tijdens het beoordelen en begeleiden van project- en conceptsubsidies en de vele leerprocessen die buiten het instrumentarium rond stadsvernieuwing plaatsvinden en georganiseerd zijn. Om die platformwerking in de praktijk te vertalen, starten we niet van een wit blad, maar zien we veel kansen in het beter op elkaar afstemmen van en het organiseren van uitwisseling tussen de vele verspreide maar sterke stedelijke, stadsregionale en Vlaams-lokale platformen die vandaag al bestaan. We denken onder meer aan de werking van het Kenniscentrum Vlaamse Steden, het Smart Flanders-programma, het Open Ruimte Platform van de Vlaamse Landmaatschappij, de verschillende sectorale departementen (MOW, Wonen, Omgeving, enzovoort), maar evengoed actoren en platformen vanuit het middenveld die (deels) buiten overheden om functioneren.

De toekomst is stedelijk

De toekomst is stedelijk. Dat vraagt niet zozeer meer ruimte, wel een slimmere en betere organisatie van de stedelijke ruimte: om steden zo te organiseren dat wonen opnieuw betaalbaar wordt; de stedelijke ruimte klimaatrobust is ingericht; duurzame vervoersmodi en tewerkstelling in onze nabije omgeving te vinden zijn; en voorzieningen voor alle burgers laagdrempelig en toegankelijk aanwezig zijn. Dat zijn stuk voor stuk stedelijke opgaven die niet naast elkaar, maar alleen in samenhang met elkaar kunnen worden aangepakt. Dat doet stadsvernieuwing al twintig jaar. Stadsvernieuwing gaat niet over theorieën of ideeën. Stadsvernieuwing gaat over plekken, en over het op een vooruitziende manier voorbereiden van die plekken op de transformatie die ons in de toekomst te wachten staat. De afgelopen jaren heeft stadsvernieuwing bewezen dat die aanpak meer dan ooit van waarde is. Stedelijkheid is een collectieve uitdaging. Stadsvernieuwing kan niet zonder een dynamische praktijkgemeenschap. Om die praktijkgemeenschap rond stedelijke transformatie en innovatie een nieuwe impuls te geven, willen we stadsvernieuwing de komende jaren koppelen aan een krachtige, collectieve platformwerking.

Bibliografie

Barber, B. (2013). *If Mayors Ruled the World: Dysfunctional Nations, Rising Cities*, New Haven, Yale University Press.

Boudry, L., Cabus, P., Corijn, E., De Rynck, F., Kesteloot, C., Loeckx, A. (2003). *Witboek. De eeuw van de stad. Over stadsrepublieken en rastersteden*. Brussel: <https://www.vlaanderen.be/publicaties/de-eeuw-van-de-stad-over-stadsrepublieken-en-rastersteden-witboek>

Loeckx, A., Vervloesem, E. (2012). In dialoog met een weerbarstige werkelijkheid. In: Vervloesem, E., De Meulder, B., Loeckx, A. (eds.), *Stadsvernieuwingsprojecten in Vlaanderen 2002-2011. Een eigenzinnige praktijk in Europees perspectief*. Brussel: ASP editions.

Oosterlynck, S., et al. (eds.) (2019). *The City as a Global Political Actor*. London: Routledge.

Pisman, A., Vanacker, S., Bieseman, H., Vanongeval, L., Van Steertegem, M., Poelmans, L., Van Dyck, K. (eds.) (2021). *Ruimterapport 2021*. Brussel: Departement Omgeving: <https://omgeving.vlaanderen.be/ruimterapport>

Science for Environment Policy (2016). *No net land take by 2050? Future Brief 14*. Produced for the European Commission DG Environment by the Science Communication Unit, UWE, Bristol: https://ec.europa.eu/environment/integration/research/newsalert/pdf/no_net_land_take_by_2050_FB14_en.pdf

UN-Habitat (2020). *World Cities Report 2020 – The Value of Sustainable Urbanization*: https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/10/wcr_2020_report.pdf

Colofon

Dit manifest is geschreven in de context van het Visietraject stedelijkheid en stadsvernieuwing, en maakt deel uit van het bijhorende rapport.

Opdrachtgever

Agentschap Binnenlands Bestuur, Team stedenbeleid
Vlaams minister Bart Somers

Auteurs

Taskforce Visietraject stedelijkheid en stadvernieuwing

- Els Vervloesem - expert stedelijkheid en stads- en stedelijke vernieuwing
- Karl-Filip Coenegrachts - expert stedelijkheid en stads- en stedelijke vernieuwing
- Pieter Ballon - lid van Jury Stadsvernieuwing en coördinator van Smart Flanders; VUB en Brussels Centre for Urban Studies
- Linda Boudry - Kenniscentrum Vlaamse Steden
- Michiel Dehaene - voorzitter Jury Stadsvernieuwing; UGent en Stadsacademie
- Sarah De Boeck - Perspective Brussels
- Filip De Rynck - bestuurskundige en specialist lokale besturen, middenveld en participatie, UGent
- Julie Mabilde - lid van Jury Stadsvernieuwing; Team Vlaamse Bouwmeester
- Stijn Oosterlynck - lid van Regieteam Stedenbeleid en Jury Stadsvernieuwing; UAntwerpen en Antwerp Urban Studies Institute
- Liesl Vanautgaerden - lid van Jury Stadsvernieuwing; Departement Omgeving

Tekstredactie

Joeri De Bruyn, Public Space

Fotografie

Bas Bogaerts

©Bas Bogaerts in opdracht van het Agentschap Binnenlands Bestuur & Architecture Workroom Brussels

Drukwerk

Antilope De Bie

Met dank aan

Alle deelnemers aan de Hearings van het Visietraject stedelijkheid en stadsvernieuwing

Datum

April, 2022

www.hannah-arendt.institute

2022